

3.14. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНКИ СОБІВАРТОСТІ БАНКІВСЬКИХ ПРОДУКТІВ

Криклій О.А.

кандидат економічних наук, доцент

Павленко Л.Д.

ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», м. Суми

На даному етапі функціонування банківської системи України банки концентрують свою увагу не на розширенні діяльності, а на ефективному управлінні наявними фінансовими, матеріальними та трудовими ресурсами. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває оцінка ефективності їх використання, в основі якої – оцінка собівартості. Це пояснюється тим, що, відображаючи рівень витрат на виготовлення та реалізацію банківських продуктів, собівартість комплексно характеризує ступінь використання всіх ресурсів банку. Тому вона стає одним із центральних об'єктів фінансового менеджменту банку.

Питання оцінки собівартості банківських продуктів у науковій літературі досліджено недостатньо, більш розробленою є сутність та технологія визначення собівартості продукції виробничої сфери. Однак загальні теоретичні підходи можна використовувати і в банках.

Починаючи з ХІХ століття з виникненням теорії обліку витрат, науковці й практики почали приділяти більше уваги проблемам їх класифікації. Економічне трактування бухгалтерського обліку передбачало виділення обліку витрат і калькуляції собівартості готової продукції (послуг) в окремий об'єкт дослідження облікової проблематики.

Серед сучасних дослідників теорії собівартості, до яких можна віднести А. Мещерякова, Ю. Зарубу, А. Зубарева, А. Ломова, Н. Міценко, А. Терешкіну, відсутні концептуальні розбіжності щодо розуміння даного поняття. Собівартість визначається як один із найважливіших показників господарської діяльності підприємств, який показує, у що саме обходиться виробництво відповідного виду продукції і наскільки економічно вигідним воно є в конкретних природно-економічних умовах господарювання. Згідно з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку і звітності собівартість – «сума сплачених грошових коштів чи їх еквівалентів або справедлива вартість іншої форми компенсації, наданої для отримання активу на час його придбання або створення» [1]. Відповідно до ДСТУ 2962-94 собівартість продукції – це «грошове вираження витрат підприємства, пов'язаних з виробництвом і реалізацією продукції» [2]. Зважаючи на зазначене вище, під собівартістю у найбільш загальному вигляді ми будемо розуміти грошове вираження витрат банку, пов'язаних з виготовленням та реалізацією банківських продуктів.

Кінцевим споживачем ресурсів банку є банківські продукти, тому з метою комплексного розуміння поняття «собівартість банківського продукту» необхідним є уточнення сутності поняття «банківський продукт». За результатами проведеного дослідження нами визначено, що серед вітчизняних та зарубіжних вчених та в законодавстві України не сформувалося єдиного підходу щодо його розуміння. На наш погляд, виходячи з мети даного дослідження, банківський продукт доцільно визначати як сукупність стандартизованих процедур (бізнес-процесів), що є результатом діяльності банку та його економічних відносин з клієнтами, для підготовки та реалізації яких банк несе витрати в матеріальній або грошовій формах.

Поєднуючи розуміння сутності понять «собівартість» та «банківський продукт», під собівартістю банківських продуктів пропонуємо розуміти грошове вираження вартості ресурсів, що використовуються при виконанні банком стандартизованих процедур (бізнес-процесів), результатом яких є банківський продукт, що реалізується клієнтам.

Відповідно до функціонального підходу банківські продукти пропонуємо поділяти на платіжно-розрахункові (сукупність банківських продуктів посередництва при платежах і розрахунках), ощадно-капіталотворчі (сукупність банківських продуктів з мобілізації грошових доходів і заощаджень та перетворення їх у реальний позиковий капітал) та кредитно-інвестиційні (сукупність банківських продуктів щодо розміщення залучених коштів).

З метою оцінки собівартості вважаємо за доцільне розробляти класифікатор банківських продуктів – структурований багаторівневий перелік продуктів, які пропонуються клієнтам у системі банку (рис. 1).

Визначення собівартості банківського продукту повинно здійснюватись відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність», облікової політики банку з урахуванням основних принципів системи управлінського обліку.

Банк повинен затвердити Положення «Про розрахунок собівартості банківського продукту», яке визначатиме основні принципи та алгоритми, які застосовуються при розрахунку собівартості банківських продуктів, встановлюватиме учасників цього процесу, їх функції та джерела отримання інформації, необхідної для розрахунку.

Систему необхідних елементів оцінки собівартості банківських продуктів наведено на рис. 2.

Розглядаючи сутність системи оцінки собівартості банківських продуктів, необхідно розглянути такі питання, як суб'єкти та об'єкти оцінки.

Суб'єктом оцінки, у найбільш загальному вигляді, є підрозділи, що відповідають за цей процес. Їх склад та взаємозв'язки визначаються кожним

банком самостійно, залежно від розміру, організаційної структури, масштабу операцій тощо, та фіксуються у внутрішньобанківських положеннях.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо організації процесу формування управлінської звітності в банках України [3] для досягнення більш ефективних результатів доцільно доручити ведення управлінського обліку, в тому числі розрахунків собівартості банківських продуктів, окремому структурному підрозділу банку, зокрема службі управлінського обліку. Її функціями мають бути оцінка та моніторинг фінансових показників діяльності банку за об'єктами управління і надання інформації керівництву різних рівнів для прийняття рішень.

Учасниками процесу збору інформації та розрахунку собівартості банківських продуктів є підрозділи, що відповідають за розробку та вдосконалення методології банківських продуктів та бізнес-процесів його продажу, планування та аналіз, облік та звітність (у тому числі управлінський); центри відповідальності, що приймають участь у створенні та реалізації банківських продуктів тощо.

У межах даного дослідження залежно від функцій у бізнес-процесі продажу банківських продуктів вважаємо за доцільне поділяти підрозділи банку на центри-учасники (підрозділи банку, що беруть безпосередню участь у бізнес-процесі продажу банківського продукту) та центри підтримки (всі інші структурні підрозділи банку, які забезпечують його функціонування і опосередковано підтримують процеси продажу банківських продуктів).

Об'єктами оцінки собівартості банку є витрати, які для повної реалізації цілей та завдань оцінки собівартості банківських продуктів доцільно класифікувати за:

- а) виробничою ознакою
- б) мірою простеження;
- в) динамікою
- г) ступенем регулюваності
- д) за нормуванням.

Оцінку собівартості банківських продуктів пропонуємо розглядати за системним підходом як структурно-функціональну цілісність пов'язаних між собою елементів (цілей, завдань та механізму), взаємодія яких дозволяє визначити визначати фактичний та/або прогнозний рівень собівартості банківських продуктів.

Основою формування системи оцінки собівартості банківського продукту є її цілі та завдання. У найбільш загальному вигляді її запровадження повинно надати менеджерам інформацію щодо ресурсів, що споживаються певним бізнес-процесом, та, у кінцевому підсумку, банківським продуктом, та ефективності їх використання. Результати оцінки собівартості банківських продуктів використовуються менеджментом банку для вирішення наступних завдань: встановлення ціни на банківські продукти; встановлення трансфертних цін на ресурси банку; аналізу прибутковості

Павленко, Л. Д. Методичне забезпечення оцінки собівартості банківських продуктів [Текст] / Л. Д. Павленко, О. А. Криклій // Сучасний бухгалтерський облік аналіз і аудит : колективна монографія : у 2 т. / за заг. ред. П. Й. Атамас. – Дніпропетровськ : Греда, 2013. – Т. 2. – С. 136–151.

банківських продуктів, підрозділів банку, каналів збуту; аналізу потреби в ресурсах (фінансових, трудових, матеріальних); аналізу ефективності використання ресурсів; планування витрат на розробку нових банківських продуктів; контролю над витратами; виявлення резервів зниження собівартості банківських продуктів.

З погляду повноти врахування витрат можливе калькулювання повної та часткової собівартості, як це представлено на рис. 3.

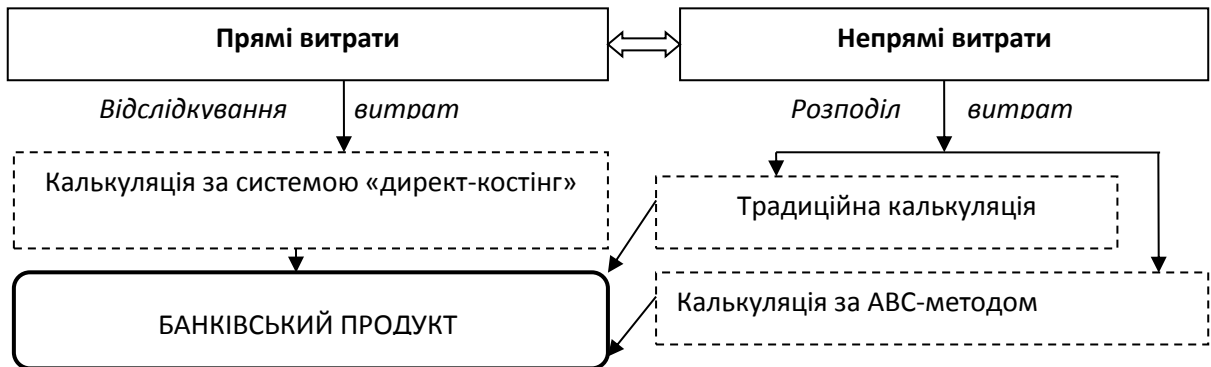
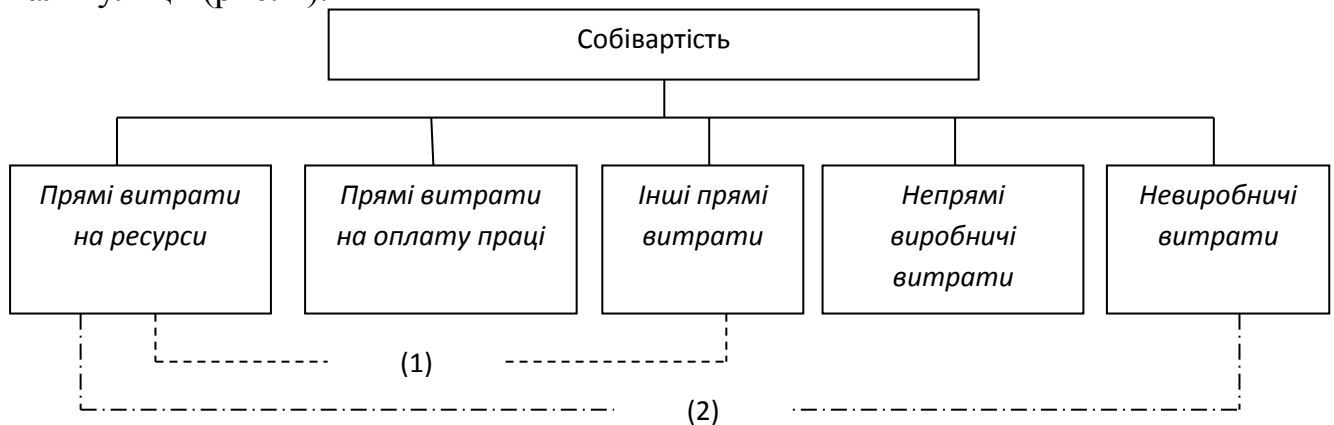

Рис. 3 Схема обліку та розподілу витрат банку [власна розробка авторів]

Повна собівартість включає всі види витрат, при цьому може використовуватися будь-який метод калькуляції. Часткова собівартість включає прямі витрати на виготовлення та реалізацію банківських продуктів і визначається за окремими видами продуктів. Залежно від того, який вид собівартості обраховується, використовуються різні системи обліку витрат та калькуляції (рис. 4).

де (1) – калькуляція за системою «директ-костінг»;
 (2) – калькуляція з повним розподілом витрат (традиційна чи ABC).

Рис. 4 Сукупність елементів собівартості банківських продуктів [власна розробка авторів]

При проведенні аналізу витрат, що обліковуються за системою «директ-костінг», можна виявити залежності між витратами і обсягами

реалізації банківських продуктів, визначити прибутковість чи збитковість залежно від обсягів, обчислювати маржинальний прибуток за окремими продуктами [6].

Для калькуляції повної собівартості банки використовують традиційну систему розподілу витрат або функціональну калькуляцію (метод ABC).

При визначенні загальних параметрів калькуляції всі витрати банку поділяються на прямі, безпосередньо пов'язані з процесом створення банківського продукту, і непрямі, що відносяться до кількох банківських продуктів одночасно або які мають характер загальнобанківських.

До складу прямих витрат, які повинні відноситись на собівартість банківських продуктів, включають витрати операційних і допоміжних підрозділів, що мають пряме відношення до процесів створення конкретного продукту.

Унаслідок значної частки непрямих витрат, диверсифікованого асортиментного ряду та значних відмінностей у обсягах продажу різних видів банківських продуктів, використання традиційної калькуляції для оцінки собівартості є неефективним, оскільки призводить до неоптимального розподілу непрямих витрат та не дає достатнього інформаційного забезпечення для подальшого аналізу собівартості.

Такі недоліки дозволяють усунути застосування ABC-методу, що передбачає визначення собівартості продукту на основі аналізу бізнес-процесу продажу продукту, який розглядається як послідовність функцій, що переносять вартість ресурсів на кінцевий продукт. Він базується на твердженні, що кожен вид діяльності складається з функцій, виконання яких супроводжується використанням ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових), які, в свою чергу, мають вартісний вираз.

Собівартість продукту розраховується як сума відповідних витрат, що виникають на кожному етапі бізнес-процесу продажу продукту, як це представлено на рис. 5.

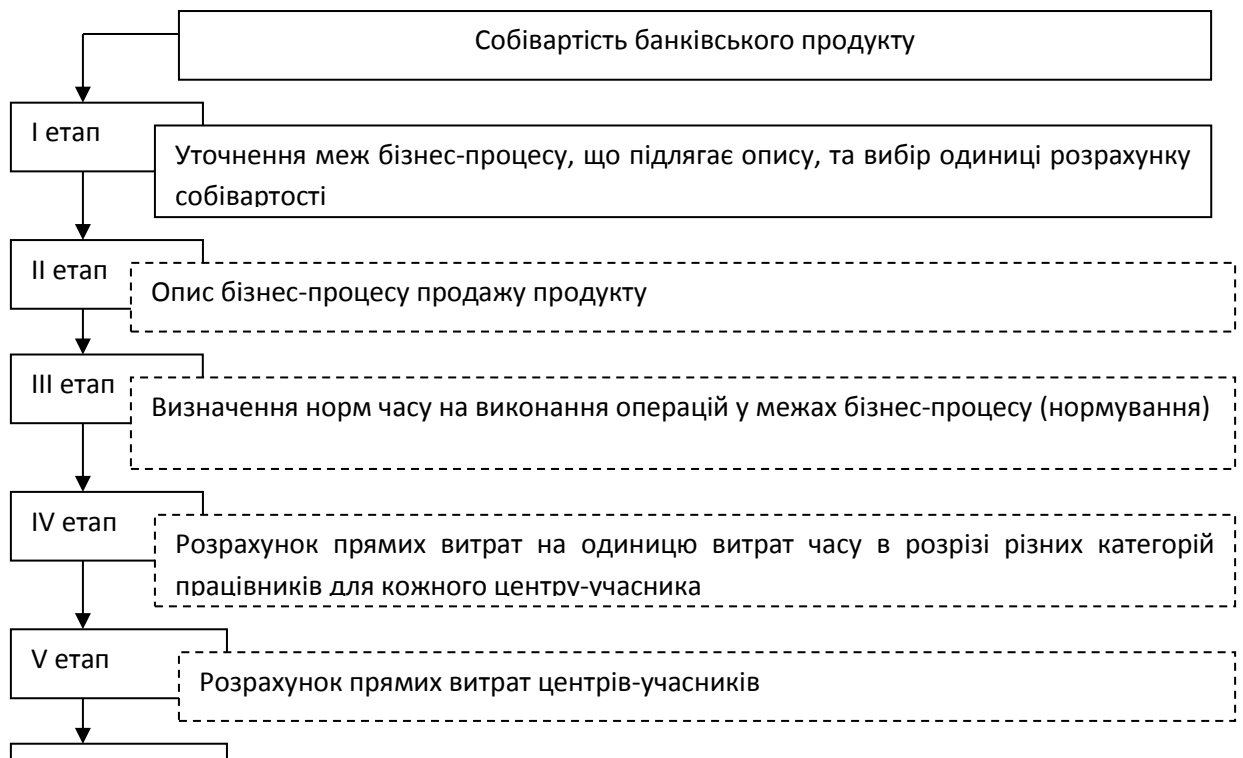

Рис. 5. Етапи розрахунку собівартості банківського продукту
[власна розробка автора]

На першому етапі уточнюються межі бізнес-процесу, що підлягають опису, та обираються одиниці розрахунку собівартості. На цьому етапі узгоджується, які саме процеси формують собівартість банківського продукту, і повинні увійти до бізнес-процесу, який підлягає опису.

Для визначення одиниці розрахунку собівартості визначається елемент робіт у межах продажу продукту, щодо якого здійснюється розрахунок. Для забезпечення можливості порівняння одиниці розрахунку повинні відповідати виміру продукту, для якого встановлюється ціна.

Наступним етапом є опис бізнес-процесу продажу продукту, на якому визначаються центри-учасники та центри підтримки, задіяні в продажі банківського продукту, та послідовність здійснення функцій у межах процесу.

Бізнес-процеси продажу продуктів формуються в розрізі розробленого класифікатора банківських продуктів.

Якщо бізнес-процес продажу банківського продукту має декілька модифікацій, то окремо формується деталізований опис бізнес-процесу для кожної з них, доповнений блок-схемами для можливості чіткого усвідомлення послідовності виконання операцій та відмінностей між модифікаціями. При цьому прописується етапи/ послідовний перелік дій у рамках виконання бізнес-процесу згідно з функціональними обов'язками учасників.

Деталізований опис бізнес-процесу продажу банківського продукту є основою для розподілу прямих і непрямих витрат на продукт та вдосконалення бізнес-процесів з метою зниження собівартості продуктів.

Відповідальний підрозділ аналізує отримані пропозиції та, у разі необхідності, вносить доповнення/ зміни/ уточнення до опису бізнес-процесу.

По завершенню цих дій визначається перелік ресурсів, задіяних у бізнес-процесі продажу з розподілом на центри-учасники та центри підтримки. Ця інформація необхідна для подальшого розподілу відповідних витрат на банківський продукт.

На третьому етапі визначаються норми витрат робочого часу для виконання одиниці конкретної роботи (трудової операції) робітником

відповідної кваліфікації в певних організаційно-технічних умовах. До складу норм пропонуємо включати:

Для кожного центру-учасника бізнес-процесу визначаються/розраховуються норми витрат часу на здійснення функції/ виконання елементу бізнес-процесу.

Для кожного елементу бізнес-процесу доцільно визначати статистичні показники, за якими розраховується час виконання одиниці конкретної роботи (трудова операція). Їх визначення здійснюється підрозділами-учасниками бізнес-процесу за допомогою автоматизованих систем обліку операцій банку, звітних форм тощо.

Ці дані необхідні для:

- оперативний аналіз націлений на своєчасне виявлення невиробничих витрат ресурсів. Його результати використовуються для гнучкого маневрування ресурсами;
- попередній аналіз проводиться на етапі розробки нових банківських продуктів;
- перспективний аналіз дає можливість оцінити майбутнє зниження чи підвищення собівартості продуктів у зв'язку з прогнозними змінами ринкової кон'юнктури.

Оцінка собівартості банківських продуктів неможлива без належного забезпечення даного процесу, основними елементами якого є інформаційне та нормативне забезпечення.

Підсистема інформаційного забезпечення, зазвичай, поділяється на зовнішню (інформація про діяльність конкурентів, стан банківської системи та економіки загалом, характеристика ризиків діяльності) та внутрішню. Однак у процесі оцінки собівартості банківських продуктів зовнішня інформація відіграє незначну роль, переважно в даному процесі використовується внутрішньобанківська інформація, яка включає:

Отже, вся інформація для розрахунку собівартості продуктів акумулюється всередині банку і базується на даних управлінського обліку та звітності.

Система управлінського обліку повинна бути комплексною інформаційною системою, яка забезпечує об'єктивними необхідними даними всіх зацікавлених внутрішніх користувачів. Наприклад, менеджерів продаж – інформацією про собівартість банківських продуктів, працівників планово-економічних відділів – про витрати банку, виконавчого директора – про загальний рух ресурсів, витрати та доходи і т. п.

Основними елементами системи управлінського обліку є підсистеми обліку витрат (облік витрат за видами, місцями виникнення, об'єктами, облік результатів за період), їх аналізу (встановлення відхилень від планових показників за основними складовими витрат, виявлення факторів відхилень, аналіз цих факторів) та прийняття управлінських рішень (розробка заходів по усуненню виявлених відхилень, підвищення ефективності діяльності банку).

Для структур банку, що здійснюють розрахунок собівартості, дані управлінського обліку представляються у вигляді управлінських звітів. Задачі формування управлінської звітності в банках орієнтовані на конкретні потреби керівництва й менеджерів і мають гранично конкретний характер, їх зміст специфічний в кожній установі. Але, разом з тим, є й цілий ряд завдань, що розв'язуються однаково для різних банків.

Управлінська звітність систематизується за видами завдань і складається, виходячи не з можливостей обліку, а з потреб менеджменту.

При формуванні управлінської звітності банку необхідно послідовно пройти ряд етапів [11]:

- визначити цілі формування інформації у звітності та методи оцінки результатів. У контексті даного дослідження метою формування звітів буде перерозподіл витрат за центрами відповідальності для розрахунку собівартості банківських продуктів;

- забезпечити точність розрахунків й обліку показників звітності. Це важливий етап, що вимагає розкриття й закріплення в системі внутрішньобанківських нормативних документів методології й методики формування показників управлінського обліку та звітності;

- оцінити наявну в банку систему управлінського обліку й звітності з метою виявлення недоліків та формування заходів щодо їх усунення;

- виділення об'єктів управлінського обліку й звітності за видами діяльності (процесами), продуктами, групами клієнтів (рис. 6).

- визначити форми звітності для оцінки собівартості банківських продуктів, основою для формування яких є калькуляції витрат за процесами, продуктами, клієнтами, підрозділами;

- визначити необхідну інформацію для управлінського обліку й звітності.

До інформації, необхідної для управлінського обліку й звітності, варто віднести:

- дані, що вимагають класифікації й актуалізації в окремих довідниках у банку (класифікатори витрат, банківських продуктів і т. п.);

- дані для обліку (статті витрат);

- дані для проведення розрахунків (перерозподіл витрат).

Побудова ефективної системи управлінського обліку та звітності в банку для цілей калькулювання собівартості банківських продуктів неможлива без розробки фінансової структури банку. Розрахунок повної собівартості базується на розподілі непрямих витрат між підрозділами банку,

Павленко, Л. Д. Методичне забезпечення оцінки собівартості банківських продуктів [Текст] / Л. Д. Павленко, О. А. Криклій // Сучасний бухгалтерський облік аналіз і аудит : колективна монографія : у 2 т. / за заг. ред. П. Й. Атамас. – Дніпропетровськ : Греда, 2013. – Т. 2. – С. 136–151.

і вирішити питання віднесення тих чи інших витрат на рахунок певного відділу якраз і допомагає розроблена фінансова структура банку.

Нормативне забезпечення, як один із елементів забезпечення, являє собою систему нормативних документів, що регулюють діяльність банку щодо проведення оцінки собівартості банківських продуктів.

Отже, основу підсистеми забезпечення процесу оцінки собівартості банківських продуктів складає

- система управлінського обліку та звітності, орієнтована на представлення інформації, необхідної для оцінки;
- фінансова структура банку;
- методично-нормативне забезпечення, що включає вимоги наглядових органів до визначення собівартості банківських продуктів та власне бачення

Таким чином, оцінка собівартості банківських продуктів є необхідним елементом аналітичної діяльності в банку, оскільки аналіз витрат дозволяє визначити основних споживачів ресурсів у структурі банку, порівняти ефективність різних банківських продуктів, підрозділів, забезпечує контроль над витратами та пошук шляхів зниження вартості банківських продуктів.

Література до розділу 3.14

1. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку і звітності [Текст] / Перекл. з англ. за ред. С.Ф. Голова. – К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2001. – 224 с. – ISBN 966-7035-68-9.
2. Система обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) [Електронний ресурс] / Дебет-Кредит: Український бухгалтерський портал. – Режим доступу : <http://www.dtk.com.ua/show/3cid0613.html>. – 16.12.2010. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
3. Щодо організації процесу формування управлінської звітності в банках України [Електронний ресурс] : рекомендації, затверджені постановою Правління НБУ від 06.09.2007 № 324 – Режим доступу: http://uazakon.com/documents/date_60/pg_gvwsor.htm. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
4. Проблемы оценки себестоимости банковских продуктов [Электронный ресурс] / Интернет-портал bankir.ru. – Режим доступа : <http://bankir.ru/technology/article/2272369>. – 10.01.2011. – Загл. с экрана.
5. Директ-костинг: правдивая себестоимость [Электронный ресурс] / Журнал «Экономика и жизнь». – Режим доступа : <http://www.eg-online.ru/article/51932/> – 11.10.2010. – Загл. с экрана.
6. Организация управленческого учета по системе «директ-костинг» [Электронный ресурс] / Интернет-портал для управленцев management.com.ua. – Режим доступа : <http://www.management.com.ua/finance/fin040.html>. – 20.02.2011. – Заглав. с экрана.
7. Шмакова, И. П. Оценка и анализ себестоимости банковских продуктов [Электронный ресурс] / И. П. Шмакова // Клуб банковских аналитиков. – Режим доступа : <http://bankclub.ru/library.htm?id=16>. – 11.10.2010. – Загл. с экрана.
8. Проблемы оценки себестоимости банковских продуктов [Электронный ресурс] / Издательский дом «Регламент». – Режим доступа : http://www.reglament.net/bank/mng/2009_4_article.htm. – 22.12.2010. – Загл. с экрана.

Павленко, Л. Д. Методичне забезпечення оцінки собівартості банківських продуктів [Текст] / Л. Д. Павленко, О. А. Криклій // Сучасний бухгалтерський облік аналіз і аудит : колективна монографія : у 2 т. / за заг. ред. П. Й. Атамас. – Дніпропетровськ : Греда, 2013. – Т. 2. – С. 136–151.

9. Метод ABC. Особенности практического применения [Электронный ресурс] / Теория и практика финансово учета. – Режим доступа : <http://gaar.ru/articles/49771/> – 20.02.2011. – Заглав. с экрана.
10. ABC-калькулювання [Електронний ресурс] / Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2009_3/38.pdf. – 26.12.2010. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
11. Организация бухгалтерского управленческого учета в организации [Электронный ресурс] / Московский институт экономики, менеджмента и права. – Режим доступа : <http://www.e-college.ru/xbooks/xbook071/book/part-012/page.htm>. – 10.01.2011. – Загл. с экрана.
12. Коренева О. Н., Управленческая отчетность коммерческого банка [Электронный ресурс] / Экономический факультет МГУ. – Режим доступа : <http://www.econ.msu.ru/cmt2/lib/a/651/File/20070118-koreneva.doc>. – 10.01.2011. – Загл. с экрана.